

4. Житецький П. Малоросійські думи. – К., 1957. – 332 с.
5. Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994.
6. Костомаров М. Твори. – К.: Наук. думка, 1994. – 548 с.
7. Кулиш П. Записки о Южной Руси. – Факс. вид. – К.: Дніпро, 1994. – 719с.
8. Лотоцький А. Історія України для дітей. – Львів: Видавничий центр “Фенікс”, 1990. – 239 с.
9. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 403-404.

УДК 37.013

Шипко А.Л.

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ОСОБИСТОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СЕРЕДОВИЩЕМ У ТУРИСТСЬКИХ ПОДОРОЖАХ

У роботі розглянуто специфіку формування готовності особистості до участі у туристських подорожах на основі соціалізації “кочового архетипу” засобами дитячо-юнацького туризму. Обґрунтовано його сутність та структуру як складової колективного підсвідомого особистості.

The article is devoted to the peculiarities of formation of readiness to walking tours on the basis of socialization of “nomadic archetype” by means of juvenile tourism. “Nomadic archetype”, which essence and structure are being grounded in the article, is considered as a component of personality’s collective unconscious.

Актуальність дослідження. Туристична галузь України сьогодні використовує далеко не всі наявні туристичні ресурси, що пов’язано не тільки з недостатньою розбудовою інфраструктури туризму, а й з відсутністю готовності українського туриста до споживання різноманітних туристичних продуктів, які потенційно може запропонувати ринок. Крім цього викликає занепокоєння стан розвитку дитячо-юнацького туризму та відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо його подальшого розвитку. Вивчення теоретичних основ підготовки особистості до взаємодії з соціальним та природним середовищем у туристських подорожах різного формату дозволить оптимізувати вибір напрямків розвитку дитячо-юнацького туризму в Україні та скорегувати його місце у туристичній галузі.

Результати дослідження. Туризм як явище суспільного життя сучасної людини має досить довгу історію, практично кожна доросла людина має свою уяву про нього, але, незважаючи на це, на сучасному етапі його розвитку дослідники туризму не дійшли згоди щодо єдиного визначення його сутності, різновидів, структури. Існування туризму залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити як “зовнішні” по відношенню до туризму, так і “внутрішні”. Аналіз розвитку туризму дозволяє виділити зовнішні домінуючі фактори, до яких ми можемо віднести високий рівень розвитку продуктивних сил і продуктивності праці, що здатен створити вільні матеріальні ресурси (як суспільні, так і особистісні) та вільний від участі у виробництві час у потенційних туристів. До внутрішніх факторів (тих, що пов’язані з особистістю туриста) в першу чергу відносяться такі, як наявність: – соціалізованої потреби у зміні місця; – досвіду подорожей; – готовності взяти участь у подорожі.

Розвиток зовнішніх факторів прямо пов’язаний з ефективністю суспільного виробництва та наявністю соціально-орієнтованої системи розподілу продуктів праці. Цей висновок підтверджується динамікою розвитку туристських потоків у світі – максимальна кількість туристів мешкає у розвинутих країнах світу.

Але навіть найсприятливіший розвиток зовнішніх факторів не включає автоматично туристський конвеєр. Як правило, гальмуючий ефект виявляється у відсутності готовності до подорожі у багатьох потенційних туристів. Наявність матеріальних можливостей і вільного

часу не приводять до активізації потреби у туристській подорожі у випадку відсутності готовності до споживання туристського продукту.

Готовність до подорожі це складне інтеграційне особистісне утворення, що є результатом соціалізації особистості, комплексу сформованих якостей, рис, властивостей особистості, а також досвіду, накопиченого нею впродовж усього життя, до структури якої входять потребно-мотиваційна, психологічна, операційна і фізична готовності.

Розглянемо детальніше природу потребно-мотиваційної готовності до туристської подорожі. Вивчаючи природу психічного в людині, К.Юнг виділив три рівні: свідомість, індивідуальна підсвідома і колективна несвідома. Розглядаючи власну якість суб'єкта щодо прийняття рішення про визначення себе як особистості, Е.Юнг констатує, що йому іноді не вдавалося бути суб'єктом власного внутрішнього світу, що він зрозумів "важливішу істину: у психологічній субстанції є речі, які не породжуються мною, але народжують самі себе і живуть власним життям" [6: 189]. Аналізуючи архетипічну теорію розвитку особистості, розроблену К.Юнгом, Л.Анциферова пише: "... найбільш молоду, крихку область "душі" Юнг називає Свідомістю, центром якої виступає Его. Нижче за нього розташоване особистісне підсвідоме. Воно включає Маску (Персону), Тінь та чисельні, не пов'язані один з одним, Комплекси – констеляції емоційно заряджених переживань, виникнення яких зумовлено високозначущими особистісними подіями. Ще глибше розташована область колективного несвідомого – сфера праобразів, Архетипів, у котрих закарбована історія становлення людства та найважливіші умови його існування" [1: 16].

Упродовж писемного періоду історії сучасної людини у різній інтерпретації повторюється думка про наявність у людини глибинного пласта пам'яті, що впливає на формування особистості, вчинки, уподобання та установки. На думку К.Юнга саме цей пласт містить незліченне число образів, що витікають з досвіду і забобонів попередніх поколінь. Саме ці образи він назвав архетипами. Сьогодні під архетипом розуміють: "Архетип (гр. *arhe* – початок та *typos* – образ) – первинний образ, праобраз. Архетипи складають основу людської символіки, слугують поживним ґрунтом творчо продуктивної уяви ...

Архетипи культурні – це архаїчні культурні первообрази, уяви-символи про людину, її місце у світі та суспільстві, нормативно-ціннісні орієнтації, що задають зразки життєдіяльності людей, що проросли крізь багатовікові нашарування історії та культурних трансформацій і зберегли свої значення та смисл у нормативно-ціннісному просторі сучасної культури.

В аналітичній психології К.Юнга поняття архетипу співвідноситься з несвідомою діяльністю людей. Це природжені психічні структури, які є результатом історичного розвитку людства. А. к. – глибинні культурні установки "колективного несвідомого", які піддаються змінам з великими труднощами. Характерні риси А. к. – стійкість та несвідомість. А. к. дають про себе знати в усіх сферах життєдіяльності людини, але найбільше вони проявляються у його повсякденному житті. При цьому, як відмічав К.Юнг, "коли представляється ситуація, що відповідає даному архетипу, архетип активізується та розвивається примусовість, яка подібно до сили інстинкту прокладає собі дорогу всупереч розуму та волі" [2: 48].

Приведений Юнгом аналіз наводить на думку про те, що джерелом практично всіх архетипів є природне середовище, точніше кажучи, той спосіб життя, що відповідає виживанню в умовах "дикої" незайманої природи, коли основними джерелами життя були збирання плодів, коріння, полювання та риболовля.

У свою чергу, на формування свідомості й індивідуального підсвідомого у вирішальній мірі впливає досвід, що є надбанням усього життя людини. Проте, сам досвід є результатом діяльності, яка, в свою чергу, є результатом матеріалізації потреб і мотивів.

Виходячи з логіки розвитку людства, архетип як найстародавніша і стійкіша частина людської психіки повинен був з'явитися як відповідь, реакція на загрозу життю, що багаторазово повторювалася, свого роду запис примітивної дії, що дозволяв уникнути цієї небезпеки. Слід відмітити, що незадоволення будь-якої з вітальних потреб сприймається

людиною як загроза її фізичному існуванню. Вірогідно, стійкість архетипу можна пояснити тим, що свідомість практично не мала відношення до його формування, він утворювався як емоційна реакція на зовнішню небезпеку і тому був гранично раціональним.

Сутність і природу поведінкових архетипів вивчено недостатньо, тому ми спробуємо проаналізувати ті з них, які, на нашу думку, покладено в основу поведінки сучасної людини в ситуації виконання нею функції туриста. Історичний аналіз становлення сучасної людини дозволяє виявити деякі поведінкові архетипи, що складають психічну основу туризму як явища соціального життя окремої людини і людства в цілому.

Серед архетипів поведінки якнайдавнішим, ймовірно, є архетип переміни місця, що сформувався у результаті кочового і напівкочового способу життя попередників людини розумної на ранніх стадіях розвитку людської популяції. Дослідження палеонтологів свідчать, що історія людини налічує більше трьох мільйонів років, що, з урахуванням різниці у середній тривалості життя, складає 120000–160000 поколінь попередників *homo sapiens*.

З кочовим і напівкочовим способом життя людство почало прощатися не більше 10 тис. років тому, що складає життя не більше, ніж 400 поколінь. Для більшості народів цей термін є ще меншим. Наприклад, більшість слов'янських народів ведуть осілий спосіб життя протягом 100–150 поколінь. Сотні тисяч поколінь кочовиків заклали в нас тягу до зміни місця. Причому, судячи з усього, найбільш розповсюдженими були сезонні кочовки, пов'язані з пошуком нових джерел їжі. Це вони штовхають нас саме навесні виїхати хоча б на один день на природу, дачу, у приміський ліс.

Ми проводили опитування людей різного віку, соціального та матеріального стану на предмет виявлення архетипічності у їхній поведінці. На питання “У яку пору року з'являється бажання змінити зовнішні умови свого існування?” переважна більшість відповіла: “Навесні”, причому в якості механізму зміни оточення вибирали подорож. Ця глибинна потреба найяскравіше виявляється у підлітковому віці, що пов'язано з тим, що доступний дитині простір вже освоєно, а просування далі, за його межі, суворо забороняється дорослими.

До закінчення молодшого шкільного віку повністю освоєними стали територія, що знаходиться в ареалі між будинком і школою, а також ближні околиці будинку. Молодшому школяреві цього фізичного простору було досить. Нові психічні і фізичні можливості підлітка штовхають його на освоєння нових територій відбувається це через незадоволеність потреби в інформації емоційного характеру, що в свою чергу активізує архетип зміни місця. Досліджуючи відношення до природи в учнів різного віку, В.Ясвін доходять до висновку: “Переважаючий тип відношення до природи у дошкільників і молодших школярів може бути позначений як суб'єктно-пізнавальний; у молодшому і середньому підлітковому віці – як суб'єктно-етичний, у старших підлітків – як об'єктно-прагматичний, у юнацькому віці – як об'єктно-естетичний” [7: 24]. За його оцінками, у молодшому шкільному віці відношення молодших школярів до природи носить суб'єкт-суб'єктний характер, на відміну від суб'єкт-об'єктного у юнацькому віці. Це дає можливість не тільки активно формувати у підлітковому віці відношення до природи, а й соціалізувати архетипи, що впливатимуть на подальшу поведінку людини.

Під дією соціальних і природних факторів архетип зміни місця може соціалізуватися і у подальшому житті, перетворюючи людину або на мандрівника, або на домосіда, який “мандрує” тільки по телевізору або в Internetі. Це і будуть два найбільш крайні прояви соціалізованого архетипу зміни місця.

Розкриємо наше розуміння соціалізації архетипу. При формуванні досвіду в особистості зустрічаються два інформаційно-емоційних потоки, один з яких йде через свідомість, відображуючи подразники оточуючого середовища, з яким ми пов'язані органами чуття, другий піднімається з глибин спадковості, що його ми підсвідомо відчуваємо як потяг до примітивного задоволення потреби, тобто архетип. У нашому випадку архетип виступає у якості первинного “прамотиву”. Під впливом особливостей оточуючого середовища формується або уточнюється досвід задоволення потреб, завершення цього процесу полягає

у тому, що в особистості виникає начебто нова потреба і новий спосіб її задоволення, тобто архетип проходить соціалізацію.

Історія виживання людей – це історія “боротьби” за їжу. Пошуки, привласнення, приготування продуктів харчування сформували певний поведінковий досвід, який на зорі людської історії виражався в збиранні, риболовлі, полюванні. Це, в свою чергу, повинно було сформувати архетипи: збирача грибів, ягід, коріння, трави, ловця риби і мисливця. І сьогодні, в умовах, коли для більшості людей основним джерелом їжі став найближчий супермаркет, захопленням багатьох стала риболовля або полювання. У деяких випадках під тиском громадської думки, сформованої екологічними рухами, людина переключилася на фотополювання або фотографування квітів, природи тощо.

Слід звернути увагу на епізодичний регрес до примітивних форм задоволення потреби в їжі у цивілізованій людини. Незважаючи на феноменальний розвиток кулінарного мистецтва, для багатьох сучасних людей бажаним святковим блюдом є шашлик або інша їжа, приготовлена на відкритому полум'ї або вугіллі. Ми можемо констатувати, що в цьому поверненні до примітивного способу задоволення потреби в їжі відбувається активізація архетипу. На поставлене нами питання: “Без якого блюда відпочинок на природі буде неповноцінним?” усі без винятку називали шашлик, тобто м'ясо, приготовлене на вугіллі, або печену картоплю. Це саме та їжа, з якої починався цивілізований етап розвитку людства, з того моменту як прадавня людина оволоділа полум'ям. Одним з мотивів, а у деяких випадках провідним мотивом участі в туристських походах є можливість готувати їжу на багатті. З цього виходить, що одним з архетипів є архетип приготування їжі на відкритому полум'ї, ми його умовно назвали “архетипом казана”.

Інший з архетипів сформувався спочатку на ґрунті тваринного страху перед відкритим полум'ям, а потім обожнювання і преклоніння перед ним. Багаття відіграло одну з ключових ролей у становленні людства, тому пристрасть до його розведення і використання складає архетип багаття. Може саме це пояснює той факт, що людина може дивитися на язики відкритого полум'я нескінченно довго і отримує від цього процесу насолоду. Слід звернути увагу на потяг дітей, особливо підлітків до багаття. У деяких випадках цей потяг може становити загрозу для оточуючих, тому що може привести до пожеги. Соціалізувати цей архетип, тобто надати йому соціально прийнятний вид, можна тільки в умовах туристського походу.

Проаналізовані нами архетипи є складовими того, що у повсякденному вжитку називають романтикою. На питання “Чого саме ви очікуєте від походу?” підлітки відповідають: “Ночівлі у наметі, багаття та їжі з “димком”. Фактично, що це є очікування романтики, яку можна окреслити як перебування у природному середовищі в умовах автономного існування. Можливо, необхідно виділити ще й архетип, пов'язаний з автономним існуванням туристської групи та ночівлею у наметі або під відкритим небом.

Жоден з розглянутих архетипів не може у повній мірі пояснити спадкову основу туризму, але їх об'єднання допоможе багато у чому прояснити ситуацію. Розглянуті архетипи складають поведінкову основу кочового способу життя, при їх об'єднанні виходить складне інтеграційне особистісне утворення, яке ми назвали “кочовим архетипом”. Власне кажучи, дане утворення не у повній мірі є архетипом колективного несвідомого. Архетипи поведінки є поверненням до примітивних форм поведінки, це і примушує людину у напружених ситуаціях (на межі своїх можливостей) відкидати складні схеми поведінки і несвідомо звертатися до архетипів. Кочовий архетип, що являється інтеграцією архетипів, не підпадає під визначення “примітивна форма поведінки”.

Активізація складових кочового архетипу можлива за умови перебування людини у природному середовищі, і, щоб зрозуміти їх можливий вплив на поведінку особистості, необхідно звернутися до аналізу взаємодії суб'єктів виховного процесу на основі туризму. Виходячи з того, що дитячо-юнацький туризм є засобом включення дітей до соціального та природного середовищ ми вважаємо за доцільне виділити їх у якості суб'єктів виховного процесу. Схематично це можна представити наступним чином (рис. 1).

Аналізуючи сутність цілеспрямованого впливу на особистість дитини, необхідно звернути увагу на те, в якому вигляді кожен з суб'єктів висуває вимогу до вихованця, тобто до особистості туриста.

Відносно вихованця висувають вимоги:

- Вихователь – педагогічна вимога;
- Колектив туристської групи – суспільна думка;
- Соціальне середовище – норми моралі, традиції, обрядність, закони, суспільна думка референтних середовищ;
- Природне середовище – рельєф, погода тощо; вимога висувається шляхом активізації потреби, зверненням до архетипів і формуванням мотиваційного забарвлення діяльності;
- Особистість – наявність ідеалу та програми самовиховання.

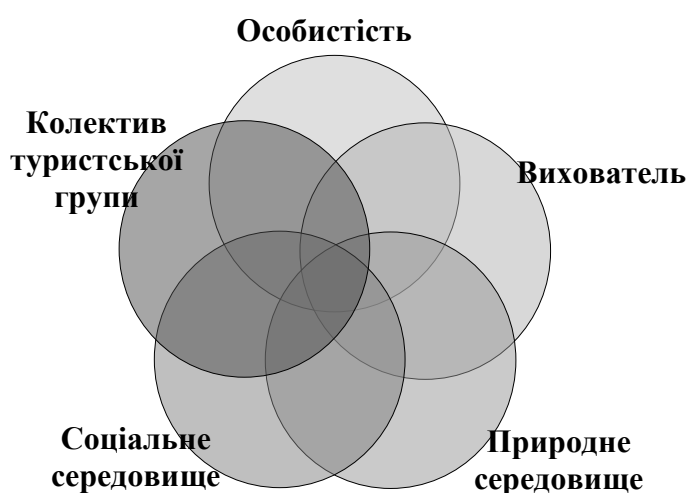

Рис. 1. Суб'єкт-об'єктні зв'язки навчально-виховного середовища у дитячо-юнацькому туризмі.

Проведений нами аналіз бюджету часу підлітка протягом дня показав, що підліток, який проживає у місті з населенням від 300 до 500 тисяч мешканців протягом робочого дня приблизно 22 % всього часу відчуває вплив вихователів та колективу класу та школи, 27% – соціального середовища поза школою, біля 22 % часу займається самостійною роботою, тобто самовихованням і 7 % часу відчуває вплив природного середовища. Практично рівномірний вплив вихователя, колективу та власних зусиль свідчить про достатньо досконалу організацію навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Проте відсутність постійного зв'язку школи з реальною дійсністю залишає достатньо велику кількість часу на контакти з соціальним середовищем та замалі контакти з природою, які, крім того, носять спонтанний, некерований і у багатьох випадках непередбачуваний характер. Виходячи з цього, можна зробити висновок про дисгармонійність впливів соціального та природного середовищ, що, безумовно, приводить до дисгармонійності у діяльності і, як результат, ми маємо дисгармонійну особистість. Графічно це виглядає наступним чином (рис. 2а). Площа вказує на відсоток часу, протягом якого особистість знаходиться під впливом того чи іншого суб'єкту процесу її формування.

З метою гармонізації виховного впливу на учнівську молодь обов'язковим елементом навчально-виховного процесу повинні стати туристські прогулянки, походи різного ступеня складності.

Провівши аналіз бюджету часу юного туриста в умовах походу спортивної спрямованості активними засобами пересування, ми прийшли до висновку, що вихованець має можливість 7% особистого часу свідомо зайнятися діяльністю за власним вибором, що пов'язана з самовихованням, 22% часу – знаходитися під впливом громадської думки колективу туристської групи, 7% часу на нього безпосередньо впливає педагогічна вимога інструктора групи, близько 3% часу припадає на впливи оточуючого соціального середовища і 61% припадає на безпосередній вплив природного середовища (рис. 2б).

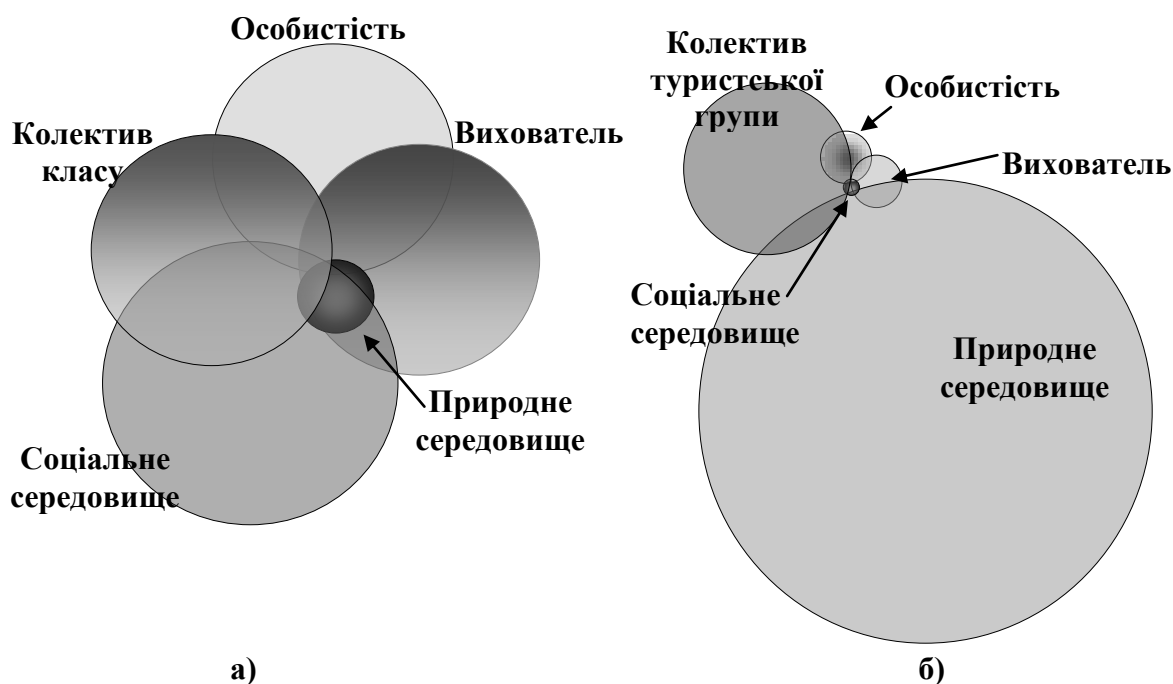

Рис. 2. Інтенсивність впливу на підлітка різних суб'єктів формування його особистості протягом: а) робочого дня; б) дня у туристському поході активними засобами пересування.

Слід зауважити, що аналіз, проведений нами, не претендує на повну вичерпаність, ми ставили перед собою завдання тільки виявити тенденції, що сприяють вирішенню цієї проблеми.

На нашу думку, ідеальні умови для активізації архетипів надає саме природне середовище, яке створює ситуації, що потребують діяльності, передбаченої архетипами. В цих умовах архетип поступово змінюється, соціалізується у напрямку, зумовленому природними початками людини. У разі відсутності тривалих контактів з природним середовищем, соціалізований архетип може набути будь-якої, у деяких випадках неприйнятної для особистості, форми.

Ми припускаємо, що соціалізований архетип становить базу для формування мотивів вибору типу подорожі та формату відпочинку у майбутньому. Можливо, розповсюдженість та престижність "пляжного" туризму у нашому суспільстві зумовлена тим, що практично всі громадяни старші за 30 років пройшли у дитинстві через піонерські табори, у яких найбільш бажаним елементом відпочинку були водоймища. У той же час, ті, хто займався у підлітковому віці туризмом активними способами пересування, і сьогодні продовжують ходити у туристські походи. Тобто архетип, можливо, є старішою складовою мотиву та установки.

На нашу думку, архетип є базовою ланкою, що зумовлює відношення людини до середовища, а також є основою для формування поведінки в умовах оточуючого середовища.

Відношення людини до природи знаходиться у центрі наукового інтересу психологів. Так, В.Ясвін, провівши з цього приводу ґрунтовне дослідження, довів, що у віці 10 – 11 років інтенсивність відношення дитини до природи знаходиться на максимальному рівні, потім до 12 – 13 років поступово відбувається незначне падіння, у 14 – 15 років спостерігається різке падіння інтенсивності відношення до природи, до 16 – 17 років відбувається підйом інтенсивності цього відношення, яке, проте, не досягає рівня, що був у 10 – 13 років.

У віковій групі 10 – 11 років найбільш вираженим є когнітивний компонент, на високому рівні знаходяться поведінковий і практичний, значно менш вираженим є перцептивно-афектний компонент.

У віці 12 – 13 років на перше місце виходить поведінковий компонент, на друге – когнітивний, на третє – практичний, на останнє – перцептивно-афектний. Таким чином, відбувається свого роду кристалізація поведінкового компоненту як провідного з групи “ведучих”, що були характерними для віку 10 – 11 років.

У віці 14 – 15 років (при найнижчому рівні інтенсивності відношення до природи) структура цього відношення істотно міняється. Відбувається різке падіння показників і принципове їх переструктурування: провідним стає перцептивно-афектний компонент, другу позицію займає поведінковий, третю і четверту – когнітивний і практичний. Провідний перцептивно-афектний компонент перевершує когнітивний і практичний. У цьому віці намічається структура інтенсивності, яка у цілому є характерною для дорослих.

У віковій групі 16 – 17 років при загальному підвищенні показників перцептивно-афектний компонент домінує абсолютно – він перевершує всі інші. На другому місці знаходиться практичний компонент, на третьому – поведінковий, на четвертому – когнітивний. Така структура вже повністю відповідає структурі інтенсивності відношення до природи у дорослих [6].

Таблиця 1.

Вік (років)	Компоненти відношення до природи				Характер туризму
	когнітивний	поведінковий	практичний	перцептивно-афектний	
10-11	1	2	3	4	Пізнавально-діяльнісний
12-13	2	1	3	4	Діяльнісно-пізнавальний
14-15	3	2	4	1	Емоційно-діяльнісний
16-17	4	3	2	1	Емоційно-споживацький

Залежність характеру дитячо-юнацького туризму від віку та рангу компонентів відношення до природи.

Проаналізувавши зміни, що відбуваються з віком у відношенні людини до природи, ми дійшли до висновку про характер дитячо-юнацького туризму, оптимальний для різних вікових груп. Для молодшого підлітка туризм має пізнавально-діяльнісний характер, і будь-які подразники з боку природного середовища будуть викликати жвавий інтерес, що реалізовуватиметься у діяльності як інтелектуального, так і предметного характеру, а це слугуватиме основою для соціалізації “кочового архетипу”. Саме молодший підлітковий вік є вирішальною ланкою як соціалізації “кочового архетипу”, так і формування установок на вибір видів туризму як засобу використання вільних матеріальних та часових ресурсів у майбутньому.

Структура відношення до природи юнаків 16–17 років відповідає відношенню дорослих [6], тому у цьому віці досить важко виправити похибки соціалізації “кочового архетипу”.

Від того, яким чином буде організований дитячо-юнацький туризм, залежатиме структура майбутньої туристичної галузі. Турист буде обирати туристичний продукт, що відповідає сформованій готовності до відпочинку, в основу якої покладено соціалізований “кочовий архетип”.

Проаналізуємо деякі аспекти соціалізації “кочового архетипу” у молодшому підлітковому віці. Річ у тому, що саме у дітей цієї вікової категорії починає виявлятися дефіцит простору як фізичного, так і соціального. До моменту досягнення молодшого шкільного віку територія будинку, двору, простір між будинком і школою вже освоєні. Окрім цього, сформовані основні трудові прийоми та освоєні соціальні ролі, відведені дітям дорослими. Місця для подальшого прояву своєї індивідуальності вже недостатньо. Практично ми стикаємося з ситуацією, в якій завдання соціалізації повністю розмістилися в зоні актуального розвитку дитини. Скоріш за все, це і є причиною (“провокацією”) пробудження “кочового архетипу”. Підліток тягнеться в подорож, ми пояснюємо це романтичними очікуваннями. А що саме бачить в романтиці підліток? У першу чергу, романтика асоціюється з умовами автономного існування в природному оточенні, а це: намет, багаття, каша з димком, рибна ловля, збір грибів, ягід і повна свобода. Але ж це і є критеріальний ряд кочового архетипа. Якщо у підлітковому віці надати можливість для задоволення потреби у подорожі у чистому вигляді, дитина, швидше за все, вибере туризм активними способами пересування.

Розробляючи методику туристсько-краєзнавчої діяльності як засобу пізнання оточуючої дійсності, О.Остапець запропонував організувати цю діяльність поетапно, починаючи з найближчого оточення дитини і у юнацькому віці перейти до освоєння інших країн [3, 95].

Враховуючи результати досліджень останніх років ми можемо уточнити етапи включення дітей та молоді в оточуюче середовище: 10–11 років – освоєння ближнього рідного краю; 12–13 – рідного краю; 14–15 – Батьківщини; 16–17 – можливі подорожі за кордон (рис. 3). Така послідовність освоєння оточуючого середовища дозволяє сформувати стійкі патріотичні почуття, а також установки щодо вибору подорожей і формату відпочинку у вихідні та відпускний період.

У структурі готовності до подорожі велике значення має операційна складова, яка є сукупністю спеціалізованих знань, вмінь та навичок. Рівень операційної готовності визначається тим, у якій зоні розвитку особистості розташовується алгоритм та складність операцій майбутньої діяльності. Оптимальною для туризму дорослих є ситуація, що передбачає дії у зоні актуального розвитку, коли наявні знання, уміння і навички, адекватні поставленому завданню, і дії виконуються на рівні підсвідомості. Якщо соціалізованим є “кочовий архетип”, адекватний до вимог майбутньої подорожі, можна впевнено стверджувати, що операційна готовність сформована. Виходячи з того, що у підлітковому віці йде активне формування особистості, необхідно створити ситуацію напруженості у діяльності юних туристів [5].

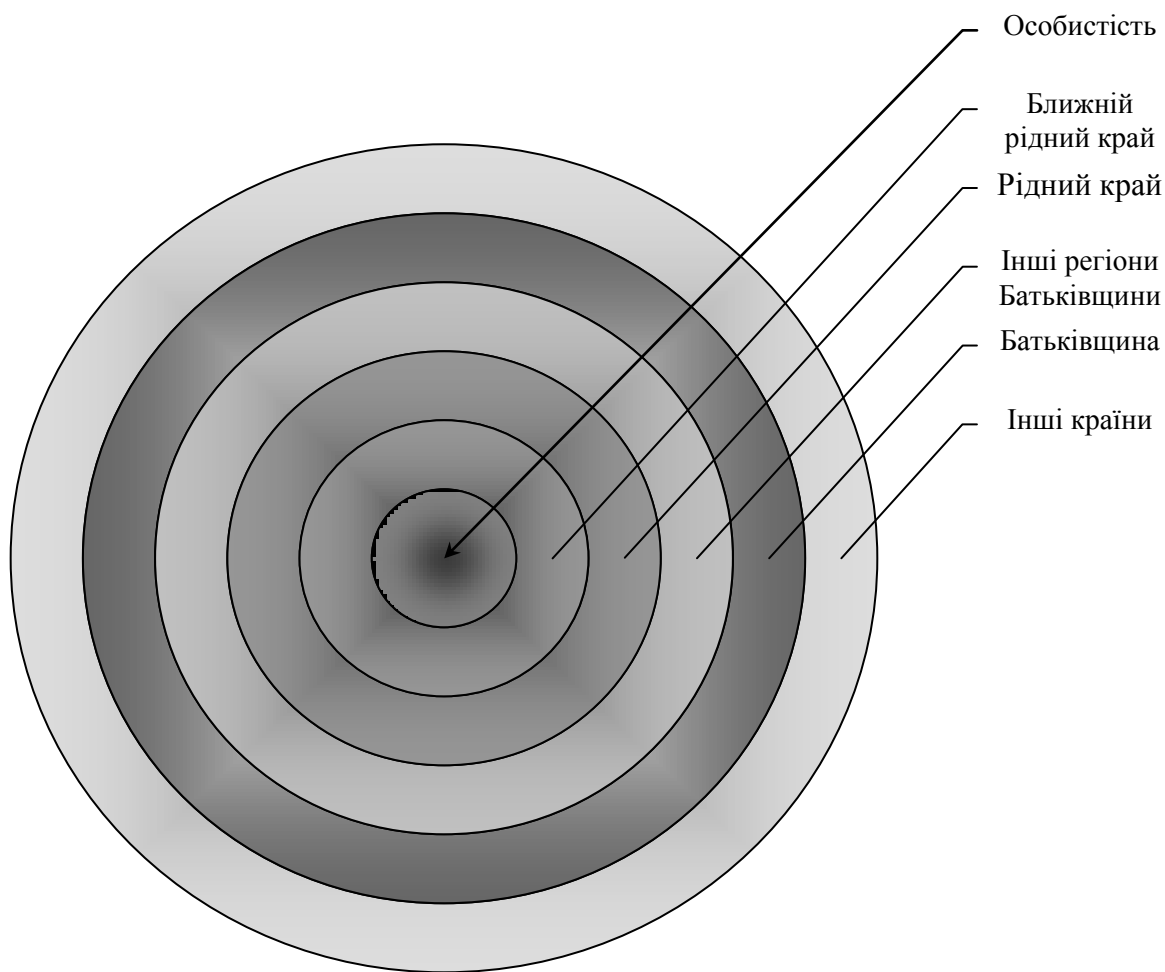

Рис. 3. Етапи освоєння особистістю оточуючого середовища

Ситуація вважатиметься напруженою, якщо передбачувана складність майбутніх дій перемістатиме задачу до зони найближчого розвитку. У цьому випадку успішність дій залежатиме від можливості одержати допомогу у вирішенні задачі. У якості допомоги із зовні (у період підготовки до подорожі) можна розглядати заняття гуртка або отримання точної інструкції для виконання роботи на посаді у туристській групі. Під час подорожі подібна допомога надається у вигляді зауважень та порад керівника туристської групи, прикладів поведінки товаришів. У разі запізнювання допомоги ситуативна готовність не формуватиметься і може розпочатися мотиваційний обвал, що може спричинити таку ситуацію, у якій у подальшому механізм формування готовності не включатиметься.

У випадку, якщо складність майбутньої діяльності потрапляє в зону перспективного розвитку особистості, наступає стан паніки, і ситуація переростає в екстремальну, тобто таку, з якою впоратися неможливо.

Найважливішим елементом формування операційної готовності є те, що будь-яка подорож повинна бути відповідним чином оформленою і проводитися без законодавчих порушень.

Важливими складовими готовності до подорожі є фізична та психологічна готовність. Діагностику фізичної готовності необхідно проводити з урахуванням даних медичного контролю.

Висновки: Велике значення для розвитку туристичної галузі має наявність готовності особистості до подорожі, яка складається з потребно-мотиваційного, психологічного, операційного та фізичного компонентів і являє собою інтеграційне особистісне утворення, що є результатом соціалізації особистості і фактично базується на комплексі сформованих якостей, рис і властивостей особистості, а також на її досвіді, накопиченому впродовж усього життя.

Базовим елементом процесу формування готовності до подорожі є “кочовий архетип”, який представляє собою інтегровану сукупність архетипів “зміни місця”, “казана”, “багаття” тощо. Під архетипом ми розуміємо найдавніше психічне утворення, яке є складовою колективного підсвідомого людини та яке реалізується у вигляді звернення людини до примітивних способів задоволення потреби. Кочовий архетип, як найдавніше утворення людської психіки, зумовлює поведінку людини в середовищі, в першу чергу в природному, та відношення до нього.

Аналіз інтенсивності відношення до природи у дитячому та юнацькому віці доводить, що воно з віком змінюється і це зумовлює характер дитячо-юнацького туризму. Ми визначили характер туризму, притаманний різним віковим категоріям:

- 10–11 років – пізнавально-діяльнісний;
- 12–13 років – діяльнісно-пізнавальний;
- 14–15 років – емоційно-діяльнісний;
- 16–17 років – емоційно споживацький.

Дитячо-юнацький туризм може стати дійовим інструментом підготовки особистості до взаємодії з оточуючим середовищем за умови систематичної участі дітей у туристських подорожах. Провідним компонентом цієї підготовки є процес соціалізації кочового архетипу, який необхідно організовувати з урахуванням характеру туристичної діяльності, притаманний кожній віковій категорії. Педагогічно доцільне включення дітей та молоді в оточуюче середовище необхідно проводити у такій послідовності: 10–11 років – освоєння ближнього рідного краю; 12–13 – рідного краю; 14–15 – Батьківщини; 16–17 – можливі подорожі за кордон.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анцыферова Л.И. Архитепическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья первая: Особенности развития личности в первой половине жизни) // Психологический журнал. – 2000. – № 2. – С.16–26.
2. Кононенко Б.И. Большой толковый словарь по культурологии. – М.: ООО “Изд-во “Вече”, ООО “Изд-во А.С.Т”, 2003. – 512 с.
3. Остапец А.А. Туристско-краеведческая деятельность детско-юношеского клуба “Родина” средней школы № 377 и ДЕЗа № 27 Первомайского района г. Москвы (10 лет работы клуба). – М.: ЦДТЭС, 1988. – 102с.
4. Шипко А.Л. Природне середовище як вирішальний фактор формування та корекції особистості // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький: видавництво “КВЦ”, 2003. – С. 41–45.
5. Шипко А.Л. Туристско-краеведческая деятельность как средство формирования готовности к защите Родины: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01/НИИ ОПВ АПН СССР. – М., 1989. – 15 с.
6. Юнг К. Аналитическая психология. – С.-Петербург: Ин-т личности ИЧП. Полантир, 1994.